

Şehitlikleri İmar Cemiyeti Arşiv Belgelerine Göre Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatının Tamamlanması Ve Açılış Töreni

Mithat ATABAY*

Özet

Eski Hisarlık Tepe üzerinde Çanakkale Savaşları'nda şehit olan askerlerin anısına inşa edilen ve Çanakkale Zaferi ile özdeşleşen bir eser olan Şehitler Abidesi, 1960 yılında tamamlanmıştır. Yapımına başladıktan sonra kaynak yokluğu dolayısıyla tamamlanması uzun zaman alın anıt ancak 1960 yılında ziyarete açılabilmiştir. Günümüzde ise çevresindeki düzenlemeler hâlâ devam etmektedir.

Abidenin öyküsü, 1944 yılında Milli Savunma Bakanlığı'nın Çanakkale Cephesi'nde verilen şehitlerin hatırasını ve Çanakkale Zaferi'ni ebedileştirmek amacıyla açtığı proje yarışmasıyla başlar. Yarışma sonunda Doğan Erginbaş ve İsmail Utkular'ın projesi birinci seçilmiştir. Ancak maddi imkânsızlıklar dolayısıyla abidenin inşaatına ancak on yıl sonra başlanabilmiştir.

Haziran 1952'de abidenin yapılamamasından dolayı büyük sorumluluk duyan bir kısım kişi ve kurumlar harekete geçti. İstanbul Valiliği bu konudaki çalışmalara öncülük etti. Abidenin inşaatını yapmak için bir komite kuruldu. Komite üyeleri Emin Nihat Sözeri, Muhlis Erdener, Hamdi Mocan, Kurmay Yarbay Cemal Yıldırım, Tevfik Demircigil, Mustafa İnan, Orhan Safa ile Mithat Özdeş ve Üniversite Genel Sekreteri'nden oluşuyordu. Komite, Şehitlikleri İmar Cemiyeti'ne bağlı olarak çalışacaktı. Şehitlikleri İmar Cemiyeti Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi adını alan bu çalışma grubunda görevler paylaşıldı.

17 Nisan 1954'te yapılan resmi bir törenle abidenin temeli atıldı. Ancak inşaatın ilerleyen safhalarında bazı eksiklikler ve hatalar olduğu tespit edilince, başka müteahhitlere ihale verilmiş ve inşaat zaman zaman durma noktasına gelmiştir. Bu süre içerisinde inşaatın bitirilememesi üzerine Abdi İpekçi'nin yayın yönetmeni olduğu Milliyet gazetesi bir kampanya başlatarak, halktan para toplamaya başlamıştır. Pek çok kesim bu konuya duyarlı davranmış ve kısa sürede istenilen para toplanabilmiştir. Halkın ve devletin katkısıyla Çanakkale Şehitler Abidesi 21 Ağustos 1960'te tamamlanabilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Gelibolu Yarımadası, İsmail Utkular, Doğan Erginbaş, Şehitlikleri İmar Cemiyeti, Çanakkale Şehitler Abidesi

* Yrd. Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi e-mail: matabay@comu.edu.tr tel:0286 2180018/1715

Martyrdom Reconstruction Association Of Çanakkale Martyrs Monument By The Archives Completion Of Construction And Opening Ceremony

Abstract

The Turkish Memorial (Abide) built in memory of all the Turkish soldiers who lost their lives in the Gallipoli Campaign can be seen on Hisarlık Hill at the tip of the Gallipoli Peninsula. It was completed in 1960. The memorial took a long time to complete due to financial constraints but was finally opened to visitors in 1960. Work on the surrounding area is stil continuing.

The story of the monument starts with a competition held by the Turkish Ministry of Defence in 1944 with the aqim of immortalizing the memory of those who died at Gallipoli. The desing Project of Doğan Erginbaş and İsmail Utkular was chosen as winner in the contest. However; due to physical difficulties, construction of the monument could only be started ten years later. In June 1952, those responsible for construction of the monument took action and the Governorship of Istanbul pioneered studies. A committee was formed to build the monument. Members included Emin Nihat Sözeri, Muhlis Erdener, Hamdi Mocan, Lieutenant Colonel Cemal Yıldırım, Teyfik Demircigil, Mustafa İnan, Orhan Safa and Mithat Özdeş. Duties were shared among members of the committee and the foundations of the memorial were laid with a formal ceremony on 17 April 1954.

As building progressed work was given to different contractors and construction stopped from time to time due to insufficiencies. In order to help fund the construstion, the newspaper Milliyet, whose editor in chief was Abdi İpekçi, started a campaign and collected Money from colunteers. A great proportion of the Turkish public donated money and the required amount was gathered in a short time. With the support of both public and state, connstruction of the Turkish Gallipoli Memorial was therefore completed on 21 August 1960.

Key words: Gallipoli Peninsula, İsmail Utkular, Doğan Erginbaş, The Foundations of Memorial, The Turkish Memorial

Giriş

Atatürk 1935 yılında Gelibolu Yarımadası'nı gezen Profesör Doktor Afet İnan'ın Gelibolu Yarımadası'nda neden Türk Abideleri bulunmadığı sorusuna şu sözleri söylemişti.

“Evet, doğru, biz de Mehmetçığımızı anmak için, büyük, çok büyük abideler yapmalıyız. Fakat bu bir zaman ve imkân meselesidir. Ancak seni tatmin etmek için söyleyeyim ki, bu toprakların Türk hudutları içinde kalmasıyla, Mehmetçik en büyük abideyi bizzat kurmuştur”¹

Bu topraklar için canlarını veren, bu ülkeye eşsiz bir zafer kazandıran şehitlerimiz için inşa edilen Çanakkale Şehitler Abidesi, Atatürk'ün bu sözü söylediği tarihte yoktu ama Gelibolu Yarımadası'nda pek çok yabancı mezar ve abide bulunuyordu. Bu durum Gelibolu Yarımadası'nı ziyaret eden herkesi derinden yaralıyordu. Burada yaşanan kahramanlığı yaşatacak bir Abide yapılmalıydı. Bu amaçla Milli Savunma Bakanlığı 1944 yılında “Çanakkale Meçhul Asker ve Şehitler Abidesi” yapımı için bir proje yarışması düzenledi. Yarışmaya otuz yedi proje katıldı ve jüri İstanbul Teknik Üniversitesi Mimarlık Fakültesi öğrencileri Doğan Erginbaş ile İsmail Utkular'ın birlikte yaptıkları projeyi birinci olarak seçti. Ancak ekonomik zorluklar nedeniyle projenin yapımına hemen başlanamadı.

1952 yılında Çanakkale Savaş Alanlarını gezen Kurmay Yarbay Cemal Yıldırım, Çanakkale Şehitler Abidesi konusunu yeniden gündeme getirdi. Dönemin İstanbul Valisi ve Belediye Başkanı Fahrettin Kerim Gökay konuyla yakından ilgilendi ve 1952 yılı Haziran ayında birçok meslek grubundan oluşan kalabalık bir heyeti toplantıya çağırıldı. Kırk altı kişilik “Büyük Komite” Milli Savunma Bakanlığı'nın açtığı yarışmada birinci olan projenin Hisarlık Tepe'ye yapılmasına karar verdi. Büyük Komite'nin en önemli kararı ise şu oldu:

“Milletçe kazanılan zaferin abidesi yine milletçe dikilecektir. Resmi makamlardan yardım istenmeyecektir.”²

Gerekli para millettten toplanacaktı. Bu amaçla gerekli yardım makbuzları bastırıldı ve oluşturulan ekipler yurtiçine dağıldılar ve ilk toplanan paralarla 17 Nisan 1954 tarihinde Çanakkale Şehitler Abidesi'nin temeli atıldı. Abideyi, ihaleyi kazanan Mühendis Sırrı Onural ile kereste tüccarı Hayrettin Aksoy yapacaktı. İhale bedeli 1.548.234 liraydı³. İnşaat sorunlu başladı. Teknik heyet, Çanakkale Şehitler Abidesi'nin temeline dökülen betonun şartnameye uygun olmadığını belirledi ve bunun üzerine inşaat durduruldu. Çürük temelin güçlendirilmesi için proje yaptırıldı. Diğer taraftan yapılan incelemede müteahhitlere teslim edilen kırk iki ton demir ile yüz yirmi iki metre küp kerestenin karaborsada satıldığı anlaşıldı ve 26 Mart 1956 tari-

1 Afet İnan, “Arıburnu, Anafartalar ve Atatürk,” *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1952.

2 Necmi Onur, *Çanakkale Savaşları ve Şehitler Abidesi*, Gün Matbaası, İstanbul 1960, s.96.

3 Onur, *Çanakkale Savaşları ve Şehitler Abidesi*, s.98.

hinde sözleşme feshedildi⁴. Müteahhitler aleyhine dava açıldı. Yeniden ihaleye çıkıldı ve ihale 10 Eylül 1958 tarihinde Yüksek Mühendis Ertuğrul Barla ve Ortaklarına 1.708.918 liraya verildi⁵.

1. Abide İnşaatında Sona Yaklaşılması ve İngiliz 29.Tümen'inden Bir Mektup

10 Ekim 1959 tarihinde Abide İnşaatı'nda Kontrol Mühendisi olan Yüksek Mühendis Erdoğan Tolga'nın Abide'nin takke betonunun bittiğini belirtmesi⁶ ile Abide inşaatının sonuna gelindiği, bundan sonra Abidenin açılış konusunda hazırlık evresinin başladığı görülmektedir.

Çanakkale Savaşları'na katılan İngilizlerin 29.Tümen Komutanı General Freyberg adına Sekreter Binbaşı J.P. Ball, Türkiye'ye müracaat ederek Abidenin açılışına katılmak istediklerini ve hatta Çanakkale Savaşları'na katılan bir İngiliz Mareşali'nin de bu törene katılabileceğini belirterek Türk Hükümeti'nden izin istedi. Milli Savunma Bakanlığı Genelkurmay 2.Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay imzalı yazıda Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatı Yardım Komitesi'nin bu daveti yapıp yapmayacağı soruldu⁷. Ayrıca yazı ekinde Basın Yayın ve Turizm Genel Müdür Yardımcısı Münir Müeyyet Berkman tarafından İngiliz 29.Tümeninden Binbaşı J.P. Ball tarafından yazılan mektubun tercümesi Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi Başkanına gönderildi.

Mektupta törene katılmak isteği şu şekilde dile getirilmekteydi:

“Bu mektubu size, şimdi arz etmek istediğim teklifle ilgilenmek nezaketini göstermiş olan Bay Frank Berkol'ün tavsiyesi üzerine yazıyorum.

Çanakkale Savaşları'nda Türk Ordusu'nun başarılarını şereflelendirmek üzere, bizim tabirimizle Helles Körfezi'ndeki bir Türk savaş abidesinin inşa edilmekte olduğunu uzun zamandan beridir bilmekteyiz. Geçen Sonbahar'da bir İngiliz seyyah gemisi yolcularını körfeze çıkarmış ve yolcularından birisi o vakit iskelelerle kaplı olan abidenin renkli bir resminin memleketimize getirmiştir. Bunu gördüğümüzden dolayı çok memnunuz.

Bu sefer iştirak etmiş olan birçok İngiliz, Avustralyalı ve Yeni Zelandalı eski muhاریpler için elan bu savaşın hayati bir ilgi taşıdığını takdir edeceğinizden eminim ve bu birlik her sene 25 Nisan'da seferi merasimle kutlamaktadır.

Eğer Abide'nin resmi bir açılış töreni olacaksa, bu sefere bir teğmen olarak iştirak etmiş olan bir mümtaz Mareşal'in muhtemelen başkanlığında bu eski muhاریpler-

4 Onur, *Çanakkale Savaşları ve Şehidler Abidesi*, s.99.

5 Onur, *Çanakkale Savaşları ve Şehidler Abidesi*, s.99.

6 *Şehitlikleri İmar Cemiyeti Arşivi-Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi (ŞİCA-ÇŞA-İYK)*, 5334/10.10.1960.

7 *ŞİCA-ÇŞAİYK*, 5323/20.5.1960.

den bir temsilci heyetinin iştirakinin sizin resmi makamlarınızca iyi karşılanacağını düşünmekteyiz.

NATO ve SHAPE’te, milletler arası iyi münasebetler bakımından, bilhassa Türkiye’nin NATO sağ cenahında kilit noktası teşkil etmesi dolayısıyla bu tekliften muhakkak ilgilenecek dostlarımızın olduğunu ilave edeceğim.

Eğer bu teklifle ilgilenir ve resmi makamlarınız muvafık bulurlarsa sizin tarafınızdan gösterilecek bir şahısla, mesela Londra’daki Sefaretinizdeki Askeri Ataşenizle bu teklifi teferruatlı olarak konuşabilmemiz için bizi haberdar etmek lütfünde bulunmanız rica olunur.

Bir araya gelme tarihi olan 23 Nisan’dan evvel cevap verebilerseniz, Başkanımız ve Komite ile bu mesele hakkında daha fazla konuşabileceğimiz için çok faydalı olacaktır.”⁸

Bu davet isteğine Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi Başkanı Emin Nihat Sözeri, 10 Haziran 1960 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı’na verdiği cevapta Abide’nin 21 Ağustos 1960 tarihinde yapılacağını, yabancıların davet edilmesi konusunda kendilerinin yetkili olmadığını belirtti ve şayet talebe olumlu cevap verilecekse Birinci Dünya Savaşı’na katılan İngiliz ve Fransız muharıpler yanında müttefik olan Almanların da davet edilmesinin uygun olacağını bildirdi⁹. Ödenek yokluğu gerekçesiyle bu davete olumsuz cevap verildi.

2. Abidenin Korunması ve Nöbet Bekleyecek Birlik Konusu

Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi Başkanı Emin Nihat Sözeri, 22 Ekim 1959 tarihinde Genelkurmay Başkanlığı’ndan Çanakkale Şehitleri Abidesi’nin bitmek üzere olduğunu ve 1960 yılı Yaz aylarında açılacağını belirterek Abide’de nöbet tutacak ve koruyacak devamlı surette bir “ihtiram kıtası”nın görevlendirilmesini ve bu kıta için bir binanın Genelkurmay Başkanlığı’na yapılmasını talep etti¹⁰. Ayrıca Abide bölgesine ilk etapta 1500-2000 adet ağacın dikileceği daha sonra bu sayının 15.000’e ulaşacağı, oluşturulacak çiçek bahçesi için de muhafız erasının yardımından başka kadrolu 600-700 lira ücretli bir bahçıvan ile 500-600 lira ücretli, bir bahçıvan yardımcısına ihtiyaç vardı.

Abide tamamlandıktan sonra Abide’yle birlikte Mehmetçik Abidesi, Nuri Yamut Abidesi ve 1960-1961 yıllarında inşa edilmesi muhtemel Kemalyeri Abidesi’yle birlikte bir abideler manzumesi oluşacağından bunları kumanda etmek veya ücretli sivil bir müdüre ihtiyaç olacağı, bunun için en kolay ve ekonomik yolun ordudan görevlendirilecek bir üs subay olacağı düşünülmüştü. Bu istek konusunda ise İngilizlerin yıllardan beri mezarlıklarına bakan bir müdür bulunduğu ve Çanakkale’de ika-

8 ŞİCA-ÇŞAİYYK, 5324/20.5.1960.

9 ŞİCA-ÇŞAİYYK, 5322/10.6.1960.

10 ŞİCA-ÇŞAİYYK, 5315/22.10.1959.

met ettiği, mezarlılardaki ağaç ve çiçeklerin sürekli bakımını bu müdürün üstlendiği belirtiliyordu. Bu müdür için 900-1100 lira arasında bir maaş öngörülmekte; ayrıca yazı işlerini yapacak 450-500 lira ücretli bir memurun da görevlendirilebileceği belirtilmekteydi. Abidelerin birbirinden uzakta bulunması ve bunların kontrolü için bir jeep ve bir deniz motorunun da kadroya dâhil edilmesi, elektrik motoru, jeep ve deniz motorunun yakıt giderleri ve diğer masraflar için bütçeye 40.000-50.000 lira tahsisat ayrılması gerektiği ve bütçede “Çanakkale Şehitler Abidesi Umumi Masrafları” başlığı altında bir harcama kalemi açılması önerildi.

Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi Başkanı Emin Nihat Sözeri, bu konuları İstanbul 1.Ordu Komutanı Orgeneral Fahri Özdilek’le de görüştü ve genel olarak mutabık kaldı. Orgeneral Fahri Özdilek, Abide için deniz birlikleri veya yurtiçi diğer birliklerden askerin tahsis edilmesinin daha uygun olacağını dile getirdi¹¹.

Komitenin talebini inceleyen Milli Savunma Bakanlığı Müsteşarlığı, 11 Aralık 1959 tarihinde verdiği cevapta; 1959 bütçe kanunları ve eklerinin 166. sayfasında 415. faslın 40. maddesinde Anıtkabir’in masraflarının Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sağlandığını, açılacak olan Çanakkale Şehitleri Abidesi’nin de masraflarının Milli Eğitim Bakanlığı tarafından sağlanmasının uygun olacağını bildirdi¹².

Komite Başkanı Emin Nihat Sözeri, 1 Aralık 1959 tarihinde aynı talepleri Başbakanlık’a da yazdı¹³.

Milli Savunma Bakanlığı’nın Abide konusunda verdiği cevaba istinaden; Milli Eğitim Bakanlığı’na başvuruda bulunan Sözeri, “*Elimizdeki mahut miktarda parayı bahçe yapmak, ağaç dikmek, havuz yapmak gibi yerlere beyhude sarf etmemek ve fuzuli olarak emek sarfından içtinap etmek için kadro teklifimizin kabule şayan bulunup bulunmadığı hakkında emir buyrulmasını*” istedi ve senelik masrafın 80 ila 100 bin lira kadar olacağını belirtti¹⁴.

Milli Eğitim Bakanlığı, bu talebe 15 Mart 1960 tarihinde cevap verdi ve konuyu Milli Savunma Bakanlığı’na bildirdiklerini ve Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi’nin sözkonusu bakanlıkla temasa geçmesi gerektiğini belirtti¹⁵.

Milli Eğitim Bakanlığı’nın bu cevabı üzerine Şehitler Abidesi’nin hangi bakanlığın bünyesinde korunacağı belirsiz bir hal aldı. Komite Başkanı Emin Sözeri tekrar Milli Savunma Bakanlığı’na müracaat ederek bu belirsizliğe vurgu yaptı ve “*Şehitler Ordumuzun şehitleri ve abide de bu şehitler adına inşa edildiğine göre inşa masrafı dört buçuk milyon liraya mal olan bu şüheda abidesinin bahçesiz, muhafazasız ve ba-*

11 ŞİCA-ÇŞAİYK, 5315/22.10.1959; 5315/22.10.1959.

12 ŞİCA-ÇŞAİYK, 5312/11.12.1959.

13 ŞİCA-ÇŞAİYK, 5310/1.12.1959

14 ŞİCA-ÇŞAİYK, 5309/22.12.1959

15 ŞİCA-ÇŞAİYK, 5307/15.3.1960; 5306/21.3.1960.

kımsız bir halde bırakılmaması için yüksek vekâletinizin yardım ve himayesine muhtaç bulunduğunu arz eder saygılarımızı sunarız” dedi¹⁶.

Milli Savunma Bakanlığı, Sözeri'nin taleplerini bütçede böyle bir faslın olmadığı gerekçesiyle kabul etmezken, müze ve abidelerle eski eserlerin bakım ve korunmasının Milli Eğitim Bakanlığı'nın bütçesinden ödenek ayrıldığını belirtti. Şehitlik Abidelerinde sürekli ihtiram birliği bulundurulması konusunda ise; Türkiye içerisinde ve dışında yüze yakın şehitlik bulunduğu ve hiçbirinde böyle bir teşkilatın bulunmadığını ve bir askeri birliğin devamlı surette şehitliklerde bulunmasında bir fayda görülmediğini ve “*İstisnai olarak Çanakkale Abidesi'nde merasim günlerinde bir şeref kıtası ile ihtiram vazifesinin ifası kararlaştırıldığı takdirde bu ödevin Çanakkale Müstahkem Mevki Kumandanlığı birlikleri tarafından yapılması*” gerektiğini bildirdi¹⁷.

Sözeri'nin bu talebine Milli Savunma Bakanlığı olumlu veya olumsuz bir cevap vermedi. Bunun üzerine 20 Haziran 1960 tarihinde bir kez daha Milli Savunma Bakanlığı'na müracaat eden Komite, Abide'nin açılışından sonra ağaç ve çiçeklerin bakımı ve Abide'nin korunmasını talep etti¹⁸.

Milli Savunma Bakanlığı, 4 Temmuz 1960 tarihinde verdiği cevapta bir önceki kararlarında ısrar etti ve Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi'nin başvurusuna olumlu bir cevap vermedi¹⁹. Yukarıda da belirttiği üzere Sözeri, aynı talebi Başbakanlığa da yapmıştı²⁰ ancak oradan da olumlu bir cevap alınamadı.

3. Abide'nin Açılışı İçin Son Hazırlıklar

Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi Başkanı Emin Nihat Sözeri, Milli Savunma Bakanlığı'na 12 Temmuz 1960 tarihinde gönderdiği yazıda bahçe ve müstemilat hariç olmak üzere mevcut paraya göre Abide'nin önemli bir aksilik olmazsa 21 Ağustos 1960 günü açılacağını belirterek, bazı konularda Bakanlığın yardımını talep etti.

Sözeri, açılış günü misafirleri ağırlamak için 2.Kolordu Komutanlığı veya Müstahkem Mevki Komutanlığı'ndan personel görevlendirilmesi, misafirleri tören alanına götürmek için bir vapur tahsis edilmesi, misafir sayısına göre öğle ve akşam öğünleri için kumanya hazırlanması, vapurun Morto Koyu'na yanaştığında yolcuların karaya çıkışları için deniz araçları tahsisinin yapılması, Amerikan halkı adına Çanakkale Şehitler Abidesi için 25 metre uzunluğunda çelikten yapılmış bir bayrak direği hediye etmiş olan “*American Flagpole Equipment Co. Inc.*” Fabrikası Direktörü Mr. William Jhonson'un adına törene katılacak olan kardeşi ile oğlu Mr. Steve Jhonson'un

16 ŞİCA-ÇŞAIYK, 5305/23.3.1960.

17 ŞİCA-ÇŞAIYK, 5299/25.4.1960.

18 ŞİCA-ÇŞAIYK, 5303/20.6.1960.

19 ŞİCA-ÇŞAIYK, 5298/4.7.1960.

20 ŞİCA-ÇŞAIYK, 5300/11.8.1960.

bulunacağı ve yine törene katılmak üzere Milli Savunma Bakanlığı aracılığıyla Komiteye gönderilen bir yazıda İngiliz Mareşali ile Avustralyalı ve Yeni Zelandalı eski muharıplerin gelmeleri halinde bunlar için İngilizce bilen kişilerin görevlendirilmesi, tören günü Kolordu Komutanlığı bandosunun ve merasim kıtasının katılımının sağlanması istendi ve Komitenin hazırladığı açılış töreni program taslağını gönderdi²¹.

Bu arada Komite İzmir’de bulunan Karayolları 1.Bölge Müdürlüğü’ne müracaat ederek, tören gününe kadar Çanakkale Şehitleri Abidesi’nin bir kilometrelik yol kısmı ile 3000 metre karelik tören alanına stabilize çakıl dökülmesi istenmiş ve çakıl ocaklarının tören alanına on kilometre mesafede bulunduğu ancak Komite’nin parasının bittiği o nedenle bu işi “*Milli Abidemize büyük ve kıymetli bir yardım olmak üzere*” yapmaları istenmiş ve şayet buna imkan yok ise 10 Ağustos tarihin kadar sahanın ince tesviyesi için iki gün süre ile bir greyder gönderilmesi talep etti²².

Komite Başkanı, 1 Ağustos tarihinde tekrar Karayolları 1.Bölge Müdürlüğü’ne gönderdiği başka bir yazıda; önceki taleplerine ilaveten Ankara’da 30 Temmuz 1960 günü Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel ile yapılan görüşme sonucunda Kilitbahır-Abide yolunun geçen yıl askeri birliklerce tamamlandığını, bu yolun açılış gününe kadar asfaltlanmasını emir buyurdıklarını belirtti²³.

3 Ağustos 1960 günü “*çok acele*” kaydı ile Milli Savunma Bakanı Orgeneral Fahri Özdilek imzasıyla Komite Başkanlığı’na gönderdiği yazıda; törene katılmak için müracaat eden yabancıların masraf gerektirdiği için davet edilmelerinin uygun görülmediği, ancak Komite’nin parası varsa uygun görülebileceği bildirildi²⁴.

Milli Savunma Bakanlığı tarafından 2.Kolordu Tören Kıtası ve Bandosu’nun görevlendirileceği, karaya çıkan ziyaretçilerin Abide’ye nakillerinin temin edileceği, Morto Koyu’na yaklaşan vapurdan yolcuların karaya çıkışı için gerekli deniz araçlarının sağlanacağı ve tören için gerekli asayiş ve trafik tertibatının alınacağı bildirildi²⁵.

Komite Başkanı Emin Nihat Sözeri, 12 Ağustos’ta Milli Savunma Bakanlığı’na gönderdiği cevapta tören için Şehitlikleri İmar Cemiyeti tarafından Turhan Vapurunun kiralandığı, Bakanlığın yazılı yardımları yanında sözlü olarak tören alanında davetlilere ve halka ayran ve limonata ikram edilmesi konusundaki hazırlıkların yapılması için ilgililere gereken emirlerin verilmesi istendi²⁶.

Çanakkale Şehitleri Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi, 12 Ağustos 1960 tarihinde İstanbul Valiliği’ne başvurarak, komitenin mevcut parası çerçevesinde inşaatın

21 ŞİCA-ÇŞAİYK, 5291/12.7.1960.

22 ŞİCA-ÇŞAİYK, 5290/19.7.1960.

23 ŞİCA-ÇŞAİYK, 5289/1.8.1960.

24 ŞİCA-ÇŞAİYK, 5288/3.8.1960.

25 ŞİCA-ÇŞAİYK, 5288/3.8.1960.

26 ŞİCA-ÇŞAİYK, 5287/12.8.1960

sona erdiğini ve Abide'nin 21 Ağustos 1960 Pazar günü saat 15.00'te açılmasına karar verildiğini belirterek İstanbul Valisini törene davet etti.

Komite adına Emin Nihat Bey, Ankara ve İstanbul'dan törene gelecek misafirleri nakletmek üzere bir vapur kiralandığını, vapurun 20 Ağustos 1960 günü saat 22.00'de İstanbul'dan hareket ederek 21 Ağustos sabahı saat 08.00-09.00 sıralarında Morto Koyu'nda olacağını, vapurla gideceklerin iki geceyi vapurda geçireceklerini ve Çanakkale'ye geçilmeyeceğini belirtti. Kendi araçlarıyla törene katılacakların ise Çanakkale'de birkaç gün kalabileceklerini bildirdi. Vapurun Morto Koyu İskelesi'ne yanaşamayacağını o nedenle karaya çıkışlar için gerekli deniz araçlarının Milli Savunma Bakanlığı'nca temin edilmesi için müracaat edildiğini ve bu araçları Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nın temin edeceğini, tören alanındaki güvenlik tedbirlerini ise 2.Kolordu ve Çanakkale Müstahkem Mevki Komutanlığı'nca sağlanacağını bildirdi²⁷.

Komite, Abide'nin açılış programını şöyle planladı:

“1.Açılış Merasimi başlangıcı saat 15.00

2.İstiklal Marşı ve Bayrak Çekilişi

3.Söylev: Kolordu veya Ordu Komutanlığı tarafından

4.Söylev: Komite Başkanı tarafından

5.Söylev: Matbuat adına Milliyet gazetesi idare heyetinden bir zat

6.Söylev: Gençlik adına üniversiteli bir talebe tarafından

7.Söylev: Gençlik adına üniversiteli bir kız talebe tarafından

8.Söylev: Şair Behçet Kemal Çağlar tarafından

9.Söylev: Abide Fahri Başkanı F.Kerim Gökay tarafından

10.Söylev: Devlet ve Hükümet Başkanı veya Milli Müdafaa Vekili tarafından

11.Açılış: Kordelanın kesilişi

12.Vapurların avdeti :Saat 19.00'da”²⁸

Komite Başkanı Emin Nihat Sözeri, Abide bahçesine dikilmek üzere alınan bir kısım fidan ve çiçeğin usulüne uygun dikilmesi için Beykoz Fidanlığı'ndan Uzman İlhami Tanrıverdi ile yine Beykoz Fidanlığı'ndan iki ve Büyükdere Fidanlığı'ndan da iki bahçıvanın gidiş-geliş ve zorunlu masrafları Komite tarafından karşılanmak üzere dört gün süreyle görevlendirilmesi istendi²⁹.

Komitenin elinde para kalmadığı ve bazı elemanların maaş almaları sebebiyle bu işler ilerideki yetkili makamlara terk edilerek Abide'nin, İkinci Anafartalar Zafe-

27 ŞİCA-ÇŞAIYK, 5296/12.8.1960.

28 ŞİCA-ÇŞAIYK, 5296/12.8.1960; 5293/14.7.1960.

29 ŞİCA-ÇŞAIYK, 5286/15.8.1960.

ri'nin 45. Yıldönümü'ne tesadüf eden 21 Ağustos 1960 Pazar günü açılması kararlaştırıldı ve tüm planlarda buna göre yapıldı.

Yapılamayan işler hakkında açıklamalarda bulunmak ve açılışa davet etmek üzere Komite Başkanı Emin Nihat Sözeri ile üyelerden İhsan Üner ve Necmi Onur, 31 Temmuz 1960 Cumartesi günü Ankara'ya gidip Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'i ziyaret ettiler. Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, heyet mensuplarını 25 dakika süreyle dinledi. Evvelce gördüğü, Abide'nin son durumu hakkında onlardan bilgi aldı.

Cemal Gürsel'in düşüncesine göre; Abide muhteşem bir eserdi ancak yeri iyi seçilememişti. Açılış ve eksiklikler konusunda yapılan görüşmelerden sonra Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel, ilgililere emir verileceğini ve bu muhteşem eserin yarıda kalmayacağı konusunda komite heyetine vaatte bulundu.

Bir taraftan da Abide'nin açılış hazırlıkları hızla devam ediyordu. Açılış günü halkın tören alanına gelebilmesi için kamyonlar ve araçlar tahsis edildi. Törene emekli muharıpler, malul ve gaziler, gençlik cemiyetleri temsilcileri, kadın kuruluşları ile her ili temsilen açılışa üçer kişi davet edildi.

4. Çanakkale Şehitler Abidesi'nin Özellikleri

Morto Koyu'na bakan ve Çanakkale Boğazı'na tamamen hâkim ve denizden yaklaşık 50 metre yükseklikte Hisarlık mevki denilen bir tepede bulunan Çanakkale Şehitler Abidesi, tabii zeminden 41.70 metre yükseklikte, civarındaki bütün abidelerden daha yüksek ve gerek mimari ve gerekse teknik özellikleri bakımından çok daha mükemmeldi. Abide'nin denizden yüksekliği 91.75 metre ve 10 metre aralıklı dört ayak üzerine kuruldu.

1958 yılı Yaz mevsiminde proje mimarlarınca yapılan çok önemli tadilat ile Abide'nin esas gövdesini örten takke kısmı yepyeni bir şekil aldı³⁰ ve daha da ucuzlatıldı.

Abide esas gövdesi ve giriş veya merasim kısmı olan ağaçlı yol ile iki kısımdan oluşmaktadır.

Abidenin esas gövdesi zeminden 38.75 metre yükseklikte dört adet kolları 7.5 metre olan L şeklinde kutu gövdeli ayak ile bu dört ayak üzerinde oturan 5.00 metre yüksekliğinde yine kutu gövdeli takke kısmı ile birbirine bağlandı.

Gövdeyi oluşturan dört ayak betonarme üzerine taş kaplamalıdır. Takke kısmı taş kaplanmamış betonarme açıkta bırakıldı.

Abide yukarı doğru meyilli olarak yükselmekte ve böylece ayakların şeref holü hizasında dıştan dışa 25.00 metre olan genişliği takke dibinde yukarıda 23.10 metreye düşmektedir.

30 Doğan Erginbaş, İsmail Utkular, "Çanakkale Abidesi," *Arkitekt*, c.1958/4, sayı:293, s.148-150.

Abidenin her bir ayakaltında olmak üzere 2.50 metre yükseklikte içi betonla doldurulmuş ve tabanında 9.00 x 9.00 metre karelik bir sahaya oturan dört ayak bağımsız temeli vardır. Bu temeller 3.30 metre yükseklikten 0.50 metre kalınlıkta kirişli, 10 metre açıklıkta dört ayak sert plak gergi ile bağlanmıştır. Temel zemini sert kalkerdir³¹.

Abidenin esas gövdesi yaklaşık olarak 30.00 x 30.00 metre ebadında bir şeref holü ile ve yine yaklaşık olarak 45.00 x 45.00 metre ebadında bir plato ile çevrildi. Her iki seviyede taş kaplamalıdır.

Abidenin giriş kısmı plato dâhil 175.00 metre boyunda ve 45.00 metre enindedir.

Türkiye’de ilk defa bu hacimde inşa edilen Çanakkale Şehitler Abidesi’nin büyüklüğü hakkında bir fikir vermek üzere sarf edilen esaslı bazı malzemenin miktarları şöyledir:

- 7.000 ton granit taş,
- 5.400 ton çakıl,
- 4.000 ton kum
- 2.300 ton çimento,
- 355 ton betonarme demiri
- 887 metre küp kereste

Çanakkale Abidesi için kullanılan malzeme ile 800 aileyi barındıracak apartman yapmak mümkündür³².

Çanakkale Şehitler Abidesi’nin proje mimarlarından Prof. Dr. Doğan Erginbaş, proje hakkında şunları belirtmektedir:

“Proje koşullarını uygulamaya çalıştık. İlk projede abidenin Alçıtepe’ye yapılması planlanmıştı. Fakat Alçıtepe hem denize daha uzak, hem de abidenin uzaktan ve denizden görünümüne engeldi. Hisarlık Tepe’ye yapmayı kararlaştırdık. Bu arada projede bazı değişiklikler yaptık. Doğaya açık, doğayla birleşmiş bir abide düşünmüştük.

İlk projede abidenin tamamen kesme taş olarak yapımı düşünülmüştü. Fakat biz modern mimari malzemelerini beton, demir kullanarak yapımı gerçekleştirdik. Yine de abide granit taş kaplamayla kaplanmıştır.

Abidenin formunu ben ve arkadaşım İsmail Utkular’ın gerek kişisel, gerekse eski mimari formlardan yararlanarak gerçekleştirdik. Abide dört ayaküstüne yükselir. Üstü beton bir başlıkla örtülüdür. Bu şekil, tarih öncesi dolmenlerde vardır. Doğada bu tür formlara rastlanır. Doğa olayları sonucu meydana gelmişlerdir. Bazı eski Türk

31 Yüksel, Cihangir, *Çanakkale Meçhul Asker Anıtı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul 1979, s.32-33.

32 “Çanakkale Abidesi Dün Törenle Açıldı,” *Hürriyet*, 22 Ağustos 1960.

hanlarında ve eski Türk mezar abidelerinde de aynısı olmasa bile etrafi açık parmaklıklı mezar abidelerine rastlanır. Abide başlık kısmını da kemer şeklinde tasarlamıştık. Bu şekil hem çoktu hem de değildi. Düz beton olarak yapılmasını kararlaştırdık.

Kırsal bir yapı olduğu için, doğanın tüm görüntülerinin ortasında deniz, güneş, yıldızlar ortasında olduğu için açık bir form gerekiyordu. Kapalı, kapısı olan bir abide düşünülemezdi.

Bu abide yapılmadan önce de zaten orası bir kahramanlık abidesi idi. Vatandaşın savunan emperyalizme karşı mücadele veren insanların, isimsiz Türk askerlerinin abidesi. Bizim yaptığımız bir semboldür.”³³

5. Çanakkale Şehitler Abidesi'nin Açılış Töreni

17 Nisan 1954 tarihinde temeli atılan Çanakkale Şehitler Abidesi, İkinci Anafartalar Zaferi'nin 45.yıldönümü olan 21 Ağustos 1960 Pazar gününde yapılacak olan açılış töreni için İstanbul'dan hareket eden davetliler, saat 07.00'de Çanakkale'ye geldiler.

Açılış töreni saat 15.00'da yapılacaktı. Ziyaretçiler saat 14.30'da tören alanını doldurdu. Askerler tarafından alınan tedbirler fayda etmedi. Tören alanı o kadar kalabalık oldu ki, adeta adım atacak yer kalmadı. Saat 15.00'da törene İstiklal Marşı'nın okunmasıyla başladı. Milli Birlik Komitesi Üyesi Kurmay Albay Fikret Kuytak, Devlet ve Hükümet Başkanı Orgeneral Cemal Gürsel'in mesajını okudu. Mesajında Gürsel, Abide'nin yapımında emeği geçen herkese teşekkür etti.

Bu konuşmadan sonra Çanakkale Şehitler Abidesi İnşa Komitesi Başkanı Emin Nihat Sözeri kürsüye gelerek, Abide'nin temelinin atılması süreci, yapımı, yaşanan sıkıntılar ve açılışına kadarki safahatını anlattı. Sonra Malul Gaziler adına Dursun Bayraktaroğlu bir konuşma yaptı. Bayraktaroğlu, özellikle Milliyet gazetesine teşekkür etti. Bu konuşmayı müteakip sırasıyla emekli muharıpler, gençlik cemiyetleri ve kadınlar adına konuşmalar yapıldı.

Kadınlar adına konuşan İffet Halim Oruz, kadınların yaptıkları yardımlara özellikle vurgu yaptı ve herkese teşekkür etti. Oruz'dan sonra Şair Behçet Kemal Çağlar konuştu. Törene bayrak direğini hibe eden (ancak gümrük mevzuatı sebebiyle tören alanına henüz dikilemeyen) Amerikalı Mr. William Jhonson'un oğlu Steve Jhonson da katıldı ve tören sırasında hemen Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay'ın yanında yer aldı³⁴.

Konuşmalar sona erdikten sonra Çanakkale Şehitler Abidesi'nin iki ayağına getirilen kurdeleyi Genelkurmay Başkanı Orgeneral Cevdet Sunay kesti. Çeşitli kuruluş-

33 Yüksel, *Çanakkale Meçhul Asker Anıtı*, s.34-35.

34 “Çanakkale Abidesi”, *Çanakkale Ekspres*, 22 Ağustos 1960.

lar ve Milliyet gazetesi törene çelenk koydular. Çelenk sayısı yirmiye yakındı. Bunların arasında İngiliz Muharipler Birliği'nin çelengi oldukça dikkat çekici ve güzeldi.

Açılıştta göndere çekilen bayrak, Cenevre'de bulunan Milli Türk Talebe Birliği tarafından gönderildi Çanakkale Abidesi için kullanılan malzeme ile 800 aileyi barındıracak apartman yapmak mümkündü³⁵.

Çanakkale Şehitler Abidesi için Cenevre'deki Türk öğrenci topluluğu tarafından gönderilen Türk Bayrağı 21 Ağustos 1960 günü saat 18.00'de Türk Milli Gençlik Teşkilatı'nda (TMGT) yapılan bir törenle teslim alındı. Bayrağı Türkiye'ye getiren Bern Büyükelçisi Ord. Prof. Dr. Fahrettin Kerim Gökay, bu vesileyle yaptığı konuşmada "Gençliğin bu vazifeyi kendisine vermiş olmasından şeref duyduğunu" belirtti. Şair Behçet Kemal Çağlar da "Türk gençliğinin bazı tesirlerle heyecanının kaybolduğunu zannediyorduk. Fakat bu endişemiz zail oldu. Bayrağı Abide'ye götürün. Gerekirse sandal tutun gidin" dedi³⁶.

Açılış töreni gazetede şöyle yer aldı:

"Harp tarihimizin en büyük kahramanları Çanakkale Şehitleri, yarım asra yakın bekleyişten sonra bir abideye kavuşmuş bulunuyor.

Şehitler Abidesi için ilk çalışmalar tam on altı yıl önce başlamıştı. 1944 yılında Milli savunma Bakanlığı tarafından bir yarışma açılmış ve abidenin projesi seçilmişti. İnşaat ancak 1952 senesinde Nisan ayında başladı. Ne yazık ki, bu kutsal inşaata bir takım yolsuzluklar karışacak, iş mahkemeye kadar gidecekti. Tüm bu aksiliklerden sonra eldeki para abidenin ancak on beş metre yükselmesine yetti ve inşaat parasızlıktan durdu.

1958 yılı başlarında gazetemiz bu acıklı durumu kamuoyuna bildirince büyük tepki uyandı. Üniversiteli gençler abidenin tamamlanmasını sağlamak üzere gazetemizin bir kampanya açmasını istediler. Çanakkale Şehitler Abidesi Yardım Kampanyası Türkiye'de görülmemiş bir olay yarattı. Kısa zamanda 1 milyon 686 bin 2151 lira toplandı. Bu sayede 15 Mart 1958'de yeniden başlayan inşaat 21 Ağustos 1960'ta tamamlandı ve Abide'nin gövde kısmı meydana çıktı. 4 milyon 100 bin liraya mal olan Abide, dört ayak ve bir başlıktan müteşekkildir. Hisarlık Tepesi'nde 42 metre, denizden 92 metre yüksekliktedir.

Dün açılan Çanakkale Abidesi tamam değildir. Projeye göre Abide'nin ağaçlandırılması, lojmanlar, elektrik santrali kurularak bir Abide halinde çıkarılıp, büyük bir tesis haline getirilmelidir. Komite, Abide'yi Şehitlikleri İmar Cemiyeti'ne devretmiştir."³⁷

35 "Çanakkale Abidesi Dün Törenle Açıldı," *Hürriyet*, 22 Ağustos 1960.

36 "Çanakkale Abidesi Dün Törenle Açıldı," *Hürriyet*, 22 Ağustos 1960.

37 "Çanakkale Abidesi Açıldı," *Milliyet*, 22 Ağustos 1960.

6. Çanakkale Şehitler Abidesi'nin Eksiklikleri ve Bu Konudaki Eleştiriler

Abide maalesef yarım vaziyette bitmeden açıldı. Bunun tek sebebi ilginin azlığı ve parasızlıktı. Proje mimarlarından Doğan Erginbaş, Abide'nin açılışı yapılmadan eksiklikleri şöyle belirtti:

“Projeye göre yapılacak işlerin başında Abide etrafını ağaçlandırmak geliyordu. 500 bin fidan dikilecekti, dikilemedi. Çünkü 500 bin fidanın buraya getirilişi ve dikilmesi için asgari 1 milyon liraya ihtiyaç vardı. Tahmini hesaplar sırasında bu iş için 1953'te 50-60 bin lira ayrıldı. Fakat Türkiye'de fiyatların hızla artması sonucunda işçi ücretleri de yükseldi ve bir fidanın Abide mahalline getirilmesi için 2 liraya ihtiyaç olduğu tespit edildi. 500 bin fidan 1 milyon liraya mal olacaktı.

Abidenin geceleri aydınlatılması için buraya bir elektrik jeneratörü kurulması düşünüldü. Bu da gerçekleştirilemedi. Abide'ye giden yollar, İstihkâm Taburlarının gayreti ile ancak üzerinden araç geçebilecek hale getirildi. Abide'nin giriş yolu yapılamadı. Teknik elemanlar buraya ağaçlı yol içim kazılmış toprak üzerinden hiç değilse bir sezon geçmesi fikrini ileri sürdüler.

Komite çalışmaları sırasında çeşitli güçlüklerle karşılaştı. Örneğin; Adana'nın Osmanbey Köyü'nden lahit taşı getirildi. Bu taşın İstanbul'a nakli için Devlet Demiryolları İşletmesi'ne tam 17 bin lira nakliye ücreti ödendi. Bundan başka Amerika Birleşik Devletleri'nden bir Türk vatandaşının Çanakkale Şehitler Abidesi için hibe ettiği 32 metrelik bayrak direği gümrüklere geldi fakat gümrük mevzuatı bunun vaktinde çekilip dikilmesine engel oldu.”

Mimar Doğan Erginbaş, bu eksiklikler giderilmeden Çanakkale Şehitler Abidesi'nin açılmamasını istedi. Ayrıca Abide için, Çanakkale Savaşları için tali bir gün olan 21 Ağustos yerine daha anlamlı bir günde tören yapılması gerektiğini dile getirdi.

Mimar Doğan Erginbaş'ın bu eleştirilerine Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaat Komitesi Başkanı Emin Nihat Sözeri, yazılı bir açıklama ile cevap verdi. 21 Ağustos 1960 tarihli “Çanakkale Abidesi Tamamlanmadan Niçin Açılıyor?” başlıklı yazı Cumhuriyet gazetesinde şöyle yer aldı:

“Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi Başkanı'ndan dün şu mektubu aldık.

Gazetenize gelerek Şehitler abidesi hakkında beyanda bulunan ve açılış töreninin tehirini talep eden iki proje mimarı olayları kendi yönlerinden anlatmışlardır. Hakikat ise şöyledir:

1.Komite Abide'nin bugünkü hali ile açılmasını kararlaştırmıştır. Abide'nin gövde kısmı inşaatı bitmiştir. Yapılmayan işler teferruattır ve hükümet yetkililerine bir raporla durum bildirilmiştir:

2.Komitenin elindeki para bitmiştir. Bu sebeple etrafın tanzimi ve projedeki işlerin ikmaline imkân kalmamıştır. Bundan başka yine parasızlık sebebiyle ücretle ça-

İşan personel para alamayacaktır. Bu sebeplerle Abide'nin bugünkü hali ile açılması zaruret halini almıştır.

3.Abide'nin etrafına fidan diktirilmiştir. Bunlar geçici değil, daimidir.

4.Amerika'dan hibe edilen bayrak direği maalesef dikilememiştir. Hâlbuki direği hibe eden Amerikalı törende bulunmak üzere şehrimize gelmişti³⁸.

a.Direk gümrük formalitesi yüzünden elimize geç vasil olmuştur.

b.Teknik Müşavir Profesör Doktor. Rıfat Yazar, Komiteye haber vermeden bayrak direğinin temel projesini çekmesinde unutup Japonya'ya gitmiştir. Bu unutkanlık sebebiyle de vaktinde hazırlanamamış ve direk dikilememiştir.

5.Maaşlı proje mimarlarının iddia ettikleri gibi Komite üyelerinin bir veda törenine ihtiyaçları yoktur.”³⁹

Yapılan bu tartışmalar rağmen Çanakkale Şehitler Abidesi açıldı. Amiral Afif Büyüktuğrul, açılıştan bir gün sonra şunları yazdı:

“Çanakkale'ye dikilen Abide basit bir muharebenin zaferini ifade etmekten daha pek büyük bir mana taşır... Dikilen Abide, şehitlerimizi ancak çok kıymetli ve dünya ölçüsünde değer taşıyan bir hatıra, kahraman şehitlerimiz ize bizim için en kudretli hamaset varlığı ve numunesidir...”

Amiral Büyüktuğrul, Çanakkale önlerinde yapılan büyük deniz savaşlarını anlattıktan sonra makalesini şöyle bitirmektedir:

“Meşhur Fransız askeri (tarih) yazarı Larcher'i tercüme ettiği kitabına kendi kanaatlerini ilave eden rahmetli Albay Nihat Bey; Çanakkale'de o kadar fazla kan dökülmüştür ki der, bu kadar insanı yetiştirmek için sarf edilen para ile bir donanma yapılmış olsaydı, hem muazzam bir donanmaya sahip olunur, hem de bu kanı dökmezdik. Olmadı ne yapalım. Fakat Türk evladı bugünkü Abide'yi sulayan asil kanlarını seve seve verdiler. Nur içinde yatsınlar.”⁴⁰

Sonuç

Çanakkale Şehitler Abidesi'nin 17 Nisan 1954 tarihinde temelinin atılmasından sonra yaşanan aksilikler ve müteahhidin inşaat malzemelerini bir kısmını piyasada karaborsada satışa çıkarması nedeniyle Abide inşaatı yarım kaldı.

38 Amerikalı William Johnson tarafından Şehitlikleri İmar Cemiyeti'ne Çanakkale Şehitler Abidesi'ne dikilmek üzere hibe edilen bayrak direği 25 metre yüksekliğindeydi. Gümrük mevzuatı gereği bu direğin Türkiye'ye girmesi için direği bağışlayan William Johnson'un çeşitli vergiler yatırması gerekiyordu. Bu durum ise bağışlayana ek yük getiriyordu. Bakanlar Kurulu 3 Ağustos 1960 tarihinde çıkardığı 2165 Sayılı Karamame ile bayrak direğini vergiden muaf tuttu. Bayrak direği 1960 yılı Eylül ayında Abide'nin yanına dikilebildi. *BCA.*, 030.00.18.1.2.156.11.13.

39 “Çanakkale Abidesi Bugün Açılacak,” *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1960.

40 Amiral Afif Büyüktuğrul, “Çanakkale Abidesi,” *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1960.

Bu sırada Türkiye’de yaşanan ekonomik darboğaz sebebiyle malzeme fiyatları da hızla yükseldi. O nedenle ikinci kez başlanan Çanakkale Şehitler Abidesi inşaatı durdu. Çanakkale Şehitler Abidesi’nin parasızlıktan yarım kaldığını halka duyuran Milliyet gazetesi halktan büyük destek görecektir olan yeni bir kampanyanın başlama-sına öncülük etti. Bu kampanyada 1.686.251 lira toplandı. Bu para ile Çanakkale Şehitler Abidesi’nin gövde kısmı tamamlandı. Eksik kalan iskele, rıhtım, müze, bahçe ve elektrik aydınlatması için Bayındırlık Bakanlığı’na gerekli projeler sunuldu ancak hiçbir cevap alınmadı.

Çanakkale Şehitler Abidesi için halktan ve resmi kuruluşlardan toplanan tüm para 4.153.767 liradır. Bu paranın 1.686.251 lirası Milliyet gazetesinin açtığı kampanyada halktan toplanmıştır.

Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi, Abideyi Genelkurmay Başkanlığı’na teslim etmeden önce tüm hesapları Maliye Bakanlığı Müfettişleri tarafından incelendi ve aklandı.

Çanakkale Şehitler Abidesi, bu topraklar için vatanın her köşesinden gelecek canlarını seve seve veren atalarının ruhlarının göğe yükseldiği, gelecekte de aynı yolda hayatlarını verecek olan torunlarının kalplerinin birlikte attığı buluşma noktasıdır. Şehitler Abidesi, bu yüce duygunun sarsılmaz bir ifadesi olarak Çanakkale Boğazi girişinde “Çanakkale Ruhunun” simgesidir.

Kaynakça

Arşiv Belgeleri

Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (BCA)

BCA., 030.00.18.1.2.156.11.13.

Şehitlikleri İmar Cemiyeti Arşivi (ŞİCA)

Çanakkale Şehitler Abidesi İnşaatına Yardım Komitesi (ÇŞAİYK),

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5315/22.10.1959.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5310/1.12.1959

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5312/11.12.1959.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5309/22.12.1959

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5307/15.3.1960

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5306/21.3.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5305/23.3.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5299/25.4.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5323/20.5.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5322/10.6.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5303/20.6.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5298/4.7.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5291/12.7.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5293/14.7.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5290/19.7.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5289/1.8.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5288/3.8.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5300/11.8.1960

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5287/12.8.1960

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5296/12.8.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5286/15.8.1960.

ŞİCA-ÇŞAİYK, 5334/10.10.1960.

Makale ve Kitaplar

Büyüktuğrul, Amiral Afif, “Çanakkale Abidesi,” *Cumhuriyet*, 22 Ağustos 1960.

Erginbaş, Doğan, Utkular, İsmail, “Çanakkale Abidesi,” *Arkitekt*, c.1958/4, sayı:293, s.148-150.

İnan, Afet, “Arıburnu, Anafartalar ve Atatürk,” *Cumhuriyet*, 10 Kasım 1952.

Onur, Necmi, *Çanakkale Savaşları ve Şehitler Abidesi*, Gün Matbaası, İstanbul 1960.

Gazete ve Dergiler

“Çanakkale Abidesi”, *Çanakkale Ekspres*, 22 Ağustos 1960.

“Çanakkale Abidesi Açıldı,” *Milliyet*, 22 Ağustos 1960.

“Çanakkale Abidesi Bugün Açılacak,” *Cumhuriyet*, 21 Ağustos 1960.

“Çanakkale Abidesi Dün Törenle Açıldı,” *Hürriyet*, 22 Ağustos 1960.

Tezler

Yüksel, Cihangir, *Çanakkale Meçhul Asker Anıtı*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü (Yayınlanmamış Mezuniyet Tezi), İstanbul Ekim 1979.

Ekler

Belge-1 İngiliz 29.Tümeninden Abidenin Açılışına Katılma İstekleri (ŞİCA-ÇŞAİYK)

**T. C.
M. M. V.
ERKÂNIHARBIYE UMUMİYE RİYASETİ KARGAHI
ANKARA**

PER : 2028 60 MOR.
KONU : Çanakkale Şehidler Abidesinin
açılış törenine davet Hk. 20 Mayıs 1960

Çanakkale Şehidler Abidesine Yardım
Komitesi Başkanlığına
Hususi Muhasebe Müdürlüğünde
Cağaloğlu - İstanbul

Londra 29 ncu Tümen Birliği fahrî sekreteri Binbaşı
C.J.P.BALL'dan alınan sureti ilişik yazıda,Eski Muhariplerden
müteşekkil bir temsilci hey'etinin,Çanakkale'de yapılmakta
olan Şehidler Abidesinin açılış törenine davet edilmeleri is-
tenmektedir.

Bu davetin Cemiyetinizce yapılıp yapılamıyacağını,yuka-
rıda adı geçen sekreterliğe bildirilmek üzere iş'arına ve Abi-
denin açılış tarihinin bildirilmesine müsaadelerini rica
ederim.

Cevdet SUNAY
Orgeneral
Erkânıharbiye Umumiye II nci Reisi

Ek :
1 yazı

135

Belge-2 Morto Koyuna Abide İçin İskele Yapımı(ŞİCA-ÇŞAİYK)

T. C.
NAFİA VEKÂLETİ
Demiryolları ve Limanlar
İnşaat Reisi:
Sayı : **18045**

ANKARA
26 KASIM 1959
Üz: Morto koyunda inşası istenen iskele hk:

MAB-18

Şehitlikleri İmar Cemiyeti
Çanakkale Şehitleri Abidesi
İnşaatına Yardım Komitesi
Hususi Muhasebe Müdürlüğü
ÇAĞALOĞLU
İSTANBUL

19/11/1959 gün ve 759 sayılı yazınız karşılığdır:

Çanakkale şehitleri abidesi ziyaretçilerinin deniz vasıtalarından karaya çıkmasını temin için inşası talep olunan betonarme iskelenin Vekâletimizce inşa edilebilme imkanları aranmış bulunmaktadır.

Vekâletimizce sahillerimizde inşa edilmekte olan iskeleler 6237 sayılı kanuna istinaden yapılmaktadır.

Mezkûr kanunun 1 inci maddesinde: Yurt kıyılarındaki şehir ve kasabalarımızın ihtiyaçlarını karşılamak üzere, iskele, rıhtım, mendirek, barınak ve limanlar inşaatının yıllık ödeme miktarı dahilinde kalmak üzere yapılacağını amirdir.

Bu maksatla sahil şehir ve kasabalarımızdan vaki talepler yıllık tahsisat imkanlarının çok üstünde olduğundan bu mevzuda her yıl inşaları ele alınacak mevzular tahsisat imkanları ve önem derecelerine göre İcra Vekilleri Heyetince yıllık programlar ile tesbit olunmaktadır.

Talep olunan Çanakkale şehitleri abidesi iskelesinin inşası Vekâletimizce de arzu edilmiş ancak 6237 sayılı kanunun şumullü dahilinde olup olmadığı hususunda tereddüt hasıl olduğundan durum Maliye Vekâletinden sorulmuş ve alınan 29/6/1959 gün ve 111104-2/6240 sayılı cevabi yazıda mezkûr iskele inşasının Maliye Vekâletince de arzu edildiği, fakat mevzuun 6237 sayılı kanun şumullüne girmediği bildirilmiştir.

Bu husus 14/7/1959 gün ve 10237 sayılı yazımız ile Komite-nize bildirilmişti.

Bu kerre vaki talebiniz üzerine durum yeniden izah olunmuştur.

Bilgi husulünü rica ederim.

Nafia Vekili y
[Signature]

128

F.E.

Belge-3 Çanakkale Şehitler Abidesi Açılış Programı (MSB Fahri Özdilek) (ŞİCA-ÇŞAİYK)

T. C.
M. M. V.
ERKANIHARBİYEİ UMUMİYE RİYASETİ KARARGÂHI
ANKARA

MAR-20

PFR : 0590. 60-MOR. 3 Ağustos 1960

KONU : Çanakkale Abidesinin Çok abet
açılış töreni Hk.

Çanakkale Şehitler Abidesi Yardım Komitesi Başkanlığına
Hususi Muhasebe Müdürlüğü

G A Ğ A L O Ğ L U
İ S T A N B U L 170

REF : Çanakkale Abidesi İnşaatına Yardım Komitesinin
12 Temmuz 1960 tarihli yazısı.

1. İnşaatı tamamlanmış olan Çanakkale Şehitleri Abidesinin
21 Ağustos 1960 günü yapılacak olan açılış töreni hakkındaki yazı
ve program incelendi.

Törene kimlerin davet edileceğinin tesbiti, bunların izaz
ve ikramı, vapur ve komanya gibi masrafı icabettiren hususların
temini, tahsisat kifayetsizliğinden dolayı Bakanlığımızca mümkün
görülemezdir.

Dişardan törene katılmayı arzu eden yabancıların daveti,
bunların İstanbul'da karşılanıp Abide bölgesine götürülmeleri
ve ağırlanmaları hususlarının da aynı duruma dolayısıyla Yardım
Komitesi tarafından yapılması uygun mütalâa edilmiştir.

Bakanlığımızca yapılması mümkün görülen yardımlar şunlar-
dır :

a. II nci Kolordu Merasim Kit'ası ve Bandosunun merasime
katılması,

b. Karaya çıkan ziyaretçilerin Abideye nakillerini temin
için aynı Kolordu tarafından vasıta tahsisi,

c. Morte koyuna vapur yanaşamayacağından yolcuların
vapurdan iskeleye çıkarılması ve döndürülmesi maksadıyla Çanakkale
Müstahkem Mevki K.lığına deniz vasıtalarının temini,

d. Tören bölgesinde gerekli trafik ve emniyet tedbirle-
rinin alınması gibi hususlardır.

2. Törenin tertip ve icrası, davetlerin yapılması ve bunları
tören yerine götürülüp döndürülmeleri, izaz ve ikramları hususunda
Bakanlığımızca başkaca yardım yapılmasınının maddeten mümkün olma-
yacağına bilgilerini rica ederim.

Fahri Özdilek
FAHRİ ÖZDİLEK
Orgeneral
Millî Savunma Bakanı

DAĞITIMI
K. K. K.
Dz. K. K.
Ç.kale Ş.A.Yardım Komitesi Bşk.